

Kırsal Peyzajların Kültürel Ekosistem Hizmetleri için Sağladığı Olanaklar: Kırsalın Sosyokültürel Katkıları

Affordances of Rural Landscapes in Providing Cultural Ecosystem Services: Socio-Cultural Contributions of Rural Areas

Emel BAYLAN¹

öz

Bu çalışma, kırsal peyzajların Kültürel Ekosistem Hizmetleri'ni (KEH), bu hizmetlerin bireysel ve toplumsal refah üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. KEH'ler, peyzajın doğal ve kültürel unsurlarıyla etkileşim sürecinde deneyimlenen, ekosistemlerin bireylere ve topluma soyut ve manevi faydalarını temsil etmektedir. Ancak, günümüzde sürdürülebilir olmayan arazi kullanımı, küreselleşme, çevre sorunları, kapsayıcı olmayan planlama süreçleri, teknik ve sosyal altyapı gibi faktörler, kırsal peyzajların potansiyel ve mevcut kültürel ekosistem hizmetlerinin varlığını, devamlılığını ve kalitesini olumsuz etkilemektedir. Bu zorlukların aşılması, bağlama özgü çalışmaları gerektirmekle birlikte, bu çalışmaların ortak temeli; kırsal peyzajların sağladığı kültürel ekosistem hizmetleri konusunda farkındalıkların gelişmesi ve bilgi birikimidir. Kırsal peyzajın sunduğu bu yararların anlaşılması, kırsala özgü kültürel ekosistem hizmetlerinin gelişimine ve devamlılığına yönelik mekansal karar alma süreçlerine yardımcı olarak, kırsal peyzajlarda yaşam kalitesini ve dirençliliği destekleyecektir. Çalışma, "ekosistem hizmetleri", "peyzaj hizmetleri" ve "olanaklar teorisi" konseptleri arasındaki bağlantıları değerlendirerek, peyzaj hizmetleri çerçevesinde bir yaklaşım benimsemiştir. Bu bağlamda çalışmada, kırsal peyzajların sağladığı kültürel ekosistem hizmetlerinin, fiziksel ve sosyokültürel peyzaj özelliklerinin ve bu özellikler arasındaki ilişkilerin bir ürünü olduğu temel alınmıştır. Bu bakış açısıyla, kültürel ekosistem hizmet tipleri; insan-doğa etkileşimin biçimine göre gruplandırılmış ve farklı kaynaklarda yapılan tanımlamaların sentezi ile açıklanmıştır. Hem Türkiye hem de dünya genelinden örnekler sunan çalışma, KEH'lerin yerel ve evrensel bağlamdaki önemine ışık tutmaktadır. Karadeniz yaylaları, Alpler, Hindistan'daki kutsal koruluklar gibi farklı coğrafyalardan alınan örneklerle hem gündelik hayata hem de toplumsal boyutta, kırsal peyzajların sosyo-kültürel bağlama göre farklılaşabilen psikososyal, kültürel, fiziksel katkıları, bu katkıların zenginliği üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda çalışma, kırsal peyzajların sürdürülebilir yönetimi için disiplinler arası yaklaşımlar ve paydaş katılımını içeren politikaların gerekliliğine dikkat çekmektedir. Çalışmanın sunduğu kapsamlı değerlendirme, kültürel peyzaj hizmetlerinin toplumsal refah, çevresel sürdürülebilirlik ve planlama süreçlerine entegrasyonu için yeni bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekosistem Hizmetleri, Peyzaj, Peyzaj hizmetleri, Olanaklar Teorisi, Bağlam

ABSTRACT

This study comprehensively examines the cultural ecosystem services (CES) of rural landscapes and their impacts on individual and societal well-being. CESs represent the intangible and intangible benefits of ecosystems to individuals and society that are experienced through the interaction with the natural and cultural elements of the landscape. However, today, factors such as unsustainable land use, globalization, environmental issues, non-inclusive planning processes, technical and social affordances negatively affect the experiencing, continuity and quality of potential and existing cultural ecosystem services of rural landscapes. Although overcoming these challenges requires comprehensive and context-specific studies, the common basis of all these studies is the development of awareness and knowledge about the cultural ecosystem services provided by rural landscapes. Understanding these benefits of rural landscapes will support quality of life and resilience in rural landscapes by assisting spatial decision-making processes for the development and continuity of rural cultural ecosystem services. The study adopts an approach within the framework of landscape services by evaluating the links between the concepts of "ecosystem services", "landscape services" and "affordance theory". In this context, the study is based on the premise that cultural ecosystem services provided by rural landscapes are a product of physical and socio-cultural landscape features and the relationships between these

¹ Corresponding Author: (Doç. Dr.) Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Edirne emelbaylan@trakya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7295-5848>

features. From this point of view, cultural ecosystem service types are grouped according to the form of human-nature interaction and explained by synthesizing the definitions made in different sources. Providing examples from both Türkiye and the world, the study sheds light on the importance of CES in local and global contexts. With examples taken from different geographies such as the Black Sea plateaus, the Alps, and sacred groves in India, the psycho-social, cultural, and physical contributions of rural landscapes to both daily life and society, which may differ according to the socio-cultural context, and the richness of these contributions are emphasized. In this context, the study draws attention to the necessity of policies that include interdisciplinary approaches and stakeholder participation for the sustainable management of rural landscapes. The comprehensive assessment provided by the study offers a new framework for the integration of cultural landscape services into social welfare, environmental sustainability, and planning processes.

Keywords: Ecosystem Services, Landscape, Landscape services, Affordance Theory, Context

GİRİŞ

Ekosistemler ve peyzajlar, insanlara hem somut hem de soyut nitelikte pek çok yarar sağlamaktadır. Ekolojik ve sosyokültürel süreçlerin ve bu süreçlerin birbirleriyle etkileşimlerinin çıktıları olan ve ekosistem hizmetleri olarak tanımlanan bu yararların korunması, toplumların refahı ve yaşam kalitesi için kritik öneme sahiptir (Millennium Ecosystem Assessment (MEA), 2005; Butler ve Oluoch-Kosura, 2006; Carpenter ve ark., 2006; Cowling ve ark., 2008; Fisher ve ark., 2008; Brown, 2012; Summers ve ark., 2012). Ancak günümüzde ekolojik süreçlerin, doğal ve kültürel mirasın zarar görmesi ve kaybı, sürdürülebilir olmayan alan kullanım biçimleri, bu yararları olumsuz etkilemektedir.

Bu bağlamda, “ekosistem hizmetleri” kavramı, bu hizmetlerin analizi son 20 yıldır önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu süreçte doğal kaynak ve çevre yönetimi, doğal ve kültürel mirasın korunması ve yönetimi, peyzaj planlama-tasarımı ve yönetim süreçlerinde, ekosistem hizmetlerine verilen önem giderek artmaktadır (Carpenter ve ark., 2006; Daily ve ark., 2009; de Groot ve ark., 2010; Albert ve ark., 2014; Plieninger ve ark., 2015). Bu alandaki ilk çalışmalar ve karar verme süreçleri genellikle ekosistemlerin düzenleyici ve tedarik hizmetlerine odaklanmış ve bu hizmetlerin ekolojik ve ekonomik değerlerine vurgu yapmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri; ekosistemlerin soyut katkılarına nicel veya parasal değer biçmenin zor ve bazen anlamlı olmamasıdır (Cowling ve ark., 2008, Martín-López ve ark., 2009; Fagelholm ve ark., 2012; Tengberg ve ark., 2012; Oteros-Rozas ve ark., 2013; Fish ve ark., 2016; Bryce ve ark., 2016). Ayrıca, toplumun ve karar vericilerin, kültürel ekosistem hizmetlerinin, yaşam kalitesine katkılarının yeterince farkında olmaması da bu durumun diğer önemli nedenidir. Ekosistemlerin topluma sağladığı manevi, psikososyal destekleri konusundaki farkındalık eksikliği, ekosistemlerin ve peyzajların soyut katkılarının mekânsal politika ve planlama süreçlerinde yeterince temsil edilmemesine yol açmıştır (Plieninger ve ark., 2013).

Son yıllarda kültürel ekosistem hizmetleri alanındaki çalışmalar artmasına rağmen, bunlar daha çok kentsel peyzajları konu almaktadır. Oysa ekosistem hizmetleri, kırsal-kentsel peyzaj yelpazesinde önemli farklılıklar göstermektedir (Lewis, 2022). Kırsal peyzajlar; doğal ve kültürel özellikleri, somut ve soyut kültürel miras değerleri, yerel-geleneksel yaşam biçimleri ve ekonomik faaliyetleri ile kültürel ekosistem hizmetleri bakımından zengin ve özgün ortamlardır. Kırsal peyzajların kültürel ekosistem hizmetleri, yöre halkına ve ziyaretçilerine sağladığı somut ve soyut katkılar ile hem kırsal toplulukların hem de kentsel alanlarda yaşayan kişilerin refahını, yaşam kalitesini desteklemektedir (Plieninger ve ark., 2013).

Kentlerin büyüyerek etrafındaki kırsal alanları yok etmesi, küreselleşme, toprağın metalaşması, kırsal nüfusun azalması, plansız turizme bağlı aşırı kullanım ve çevre kirliliği kırsal peyzajların özgün kalitelerinde ve sürdürülebilirliklerinde önemli kayıpları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, ekolojik süreçlerin zarar görmesi, doğal ve kültürel miras özelliklerinin kaybı süreci kırsal peyzajların monotonlaşarak, çeşitliliğini ve özgünlüğünü kaybetmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu süreç, kırsal peyzajların potansiyel ve mevcut kültürel ekosistem hizmetlerinin varlığını ve kalitesini tehdit etmektedir.

Kırsal peyzajların kültürel ekosistem katkıları konusundaki bilgi eksikliklerinin yanı sıra, yerel halk ve diğer paydaş görüşlerinin karar verme süreçlerinde dikkate alınmaması (Plieninger ve ark., 2013) kırsal peyzajların sürdürülebilirliklerini tehdit ederken, kültürel ekosistem hizmetlerini de olumsuz etkilemektedir. Kapsayıcı olmayan bu tür mekânsal kararlar, kırsal peyzajların yönetimi sürecinde, paydaşlar arasındaki ilişkilerin ve peyzaja yüklenen anlamların olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Diğer taraftan yerel halkın ve diğer paydaşların ekosistemlerin kültürel katkılarının farkında olmaması da bu değerlerin çevre yönetimi, doğa ve kültürel mirasın korunmasına yönelik mekânsal planlarda paydaş katılımını sınırlamaktadır. Örneğin, farklı bir kültürel gruba/döneme ait miras öğesinin-alanının değeri yerel halk tarafından bilinmiyorsa ya da kabul edilmiyorsa, bu öğenin-alanının korunması için yerel halktan gerekli desteği bulmak zorlaşabilir (Chan ve ark., 2012).

Karşılaşılan güçlüklerin aşılması, kapsamlı ve bağlama özgü çalışmaları gerektirmektedir. Ancak bu çalışmalarda temel alınması gereken nokta, kırsal peyzajların sunduğu kültürel ekosistem hizmetlerine ilişkin farkındalıkların artırılması ve bilgi birikiminin geliştirilmesidir. Bu bağlamda, kırsal peyzajların sağladığı kültürel ekosistem hizmetlerinin, bu hizmetlerin birbirleriyle ve peyzajın farklı özellikleri arasındaki ilişkilerin anlaşılması önemlidir (Cowling ve ark., 2008; Daily ve ark., 2009; Fish ve ark., 2016)- Kırsal peyzajın sunduğu bu yararların ve olanakların anlaşılması, bu peyzajların, kültürel ekosistem hizmetlerinin devamlılığına ve gelişimine yönelik mekansal karar alma süreçlerine yardımcı olacaktır. Bu kapsamdaki kırsal peyzaj planları ve yönetim süreçleri, kırsal peyzajların sürdürülebilirliğini, dirençliliğini (Graham ve ark., 2000) ve aynı zamanda toplumun yaşam kalitesini destekleyecektir.

Bu bağlamda çalışmada; kırsal peyzajların, doğa-insan-kültür etkileşiminde topluma sağladığı somut olmayan-manevi katkıları, kırsal peyzajların fiziksel, sosyokültürel ve ekonomik özellikleri bağlamında irdelenmektedir. Çalışma; kültürel ekosistem hizmetleri, “peyzaj” ve “peyzaj hizmetleri” konsepti ve “olanaklar teorisi” temelinde açıklanmaktadır. Sonuç ve tartışma bölümünde, kırsal peyzajların kültürel ekosistem hizmetlerinin toplumsal refaha katkısının geliştirilmesi ve bu katkıların sürdürülebilirliği için yönelik önerilere sunulmuştur. Çalışma KEH, ekosistem hizmetleri, peyzaj hizmetleri ve olanaklar teorisi konseptleri ile kırsal peyzajların kültürel ekosistem hizmetleri özelinde ilgili yerli ve yabancı literatür incelenerek hazırlanmıştır.

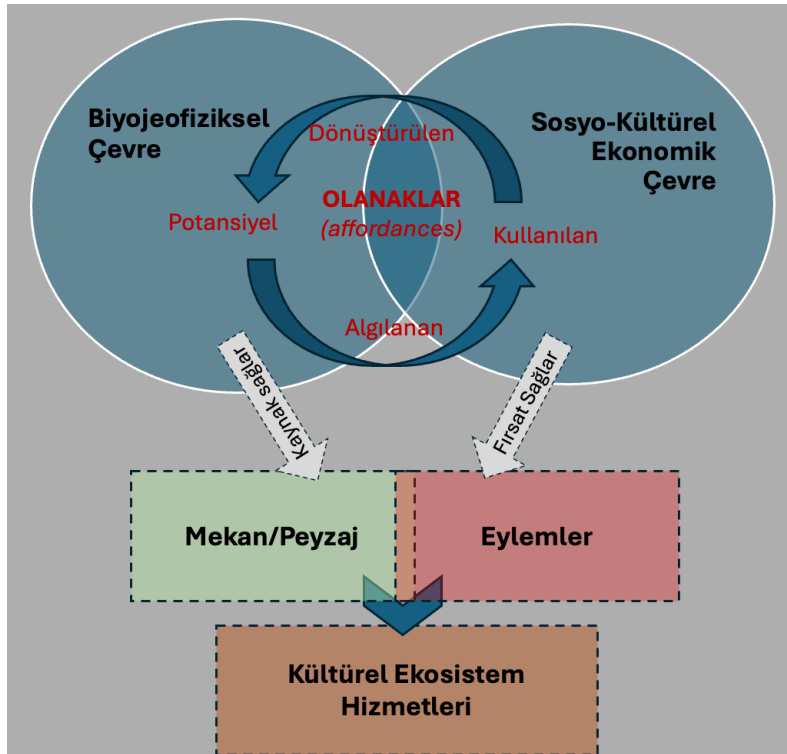
1. Olanaklar Teorisi, Kültürel Ekosistem Hizmetleri ve Peyzaj Hizmetleri

Olanaklar teorisi, organizmaların (insanlar dahil) çevreleriyle etkileşimini, çevrenin sunduğu potansiyel eylem fırsatları üzerinden ele alır. Gibson (1979) tarafından geliştirilen bu kavrama göre, çevrede bulunan unsurlar yalnızca fiziksel özellikleriyle değil, bireylerin yetenekleri ve eğilimleri doğrultusunda sundukları olanaklarla anlam kazanır. Bir merdivenin tırmanmaya, deniz/göl gibi ekosistemlerin yüzmeye olanak sağlaması gibi, çevresel unsurlar bireylerin onlarla nasıl etkileşime gireceğini şekillendirir. Ancak, bu olanakların işlevsel hale gelebilmesi için organizma tarafından fark edilmeleri ve algılanmaları gerekir. Teori; çevresel unsurların ve peyzaj özelliklerinin yalnızca var olmakla kalmayıp, bireylerin bilişsel süreçleri ve algıları sonucunda anlam kazandığını vurgular (Smith, 2023). Bu perspektif, kültürel ekosistem hizmetleri ve peyzaj hizmetleri kavramlarının nasıl anlaşıldığını ve deneyimlendiğini açıklamak için önemli bir çerçeve sunar.

Kültürel ekosistem hizmetlerinin ve peyzaj hizmetlerinin sağlanabilmesi, bireylerin çevrelerinde mevcut olan estetik, rekreasyonel veya diğer sosyo-kültürel olanakları algılamalarına ve bunlarla etkileşime girmelerine bağlıdır. Bu yaklaşım, insanların çevreyle kurduğu ilişkilerin, kültürel değerlerin oluşumu ve yaşamı zenginleştiren deneyimlerin şekillenmesindeki rolünü anlamak açısından kritik bir bakış açısı sunmaktadır. Şekil 1’de bu kavramlar arası ilişkiler ve çalışmanın kavramsal çerçevesi verilmiştir.

Kültürel Ekosistem Hizmetleri (KEH) belirsiz ve göreceli oluşları yanı sıra, farklılıklar içeren terminolojileri nedeniyle, karmaşık ve tanımlanması en zor ekosistem hizmetleridir (Blicharska ve ark.,

2016). MEA (2005) kültürel ekosistem yararlarını, ekosistemlerin manevi zenginleşme ve estetik deneyimler gibi maddi olmayan faydaları olarak vurgularken, Fish ve arkadaşları (2016) KEH'lerin, insanların ortak değerlerini ve geçmişlerini, maddi ve sembolik pratiklerini ve yaşadıkları yeri yansıtan, yaşam biçimlerini anlamakla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu makalede Kültürel Ekosistem Hizmetleri (KEH); manevi ve bilişsel gelişim, kültürel, rekreasyonel ve estetik deneyimler yoluyla insan refahına katkıda bulunan, ekosistemlerden elde edilen maddi olmayan faydalar olarak tanımlanmıştır (MEA, 2005; The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB), 2010; Chan ve ark., 2012; Hartig ve ark., 2014; Haines-Young ve Potschin, 2018). İnsanlar bu faydaları aslında içinde buldukları peyzajlar aracılığı ile deneyimledikleri için bazı araştırmacılar ekosistem hizmetleri kavramı yerine, peyzaj hizmetleri kavramını kullanmayı tercih etmektedir.

Şekil 1. Çevre-Olanaklar-Kültürel Ekosistem Hizmetleri etkileşimi ve çalışmanın kavramsal çerçevesi

“Peyzaj hizmetleri” kavramı, peyzajı oluşturan mekansal özelliklerin ve insan-çevre etkileşimlerinin önemini vurgulayarak ‘ekosistem hizmetleri’ çerçevesini genişletmektedir. Ekosistem hizmetleri öncelikle ekolojik süreçlere ve ekosistemlerden elde edilen faydalara odaklanırken, peyzaj hizmetleri; mekânın fiziksel, kültürel ve psikososyal boyutlarını da kapsayarak, doğal ve antropojenik faktörlerin karşılıklı etkileşimini dikkate alan daha kapsayıcı bir çerçeve oluşturmaktadır (Vallés-Planells ve ark., 2014; Termorshuizen ve Opdam, 2009; Bastian ve ark., 2014). Kapsayıcılığın örneklerinden biri, ekosistem hizmetleri kavramında genellikle daha az vurgu yapılan, kimlik ve yere bağlılık gibi kültürel ve sosyal faydaların da peyzaj hizmetleri olarak değerlendirilmesidir (Vallés-Planells ve ark., 2014; Keller ve ark., 2019). Bu konsept, peyzajların yalnızca ekolojik olarak dirençli olmasını değil, aynı zamanda sosyokültürel olarak da dirençli olmasının da önemini dikkate alarak, insanlar ve çevreleri arasında daha güçlü bir bağ kurulmasını teşvik eder (Termorshuizen ve Opdam, 2009; Vallés-Planells ve ark., 2014; Albert ve ark., 2014). Ayrıca peyzaj hizmetleri kavramı, mekânsal örüntülerin biyosfere ve insan yaşamına ekolojik, kültürel, ekonomik katkılarının akışını nasıl etkilediğini ele alır ki, bu da arazi kullanım planlaması için kritik bir konudur (Bastian ve ark., 2014). Öyle ki; mekânın ekolojik, psikososyal-kültürel ve ekonomik boyutları ve hedefleri için kapsayıcı bir bakış açısı sağlayan, peyzaj

hizmetleri kavramı, paydaşlar ile iş birliğine dayalı mekansal karar vermeyi kolaylaştırır. Bu bağlamda, peyzaj hizmetleri kavramının planlama ve yönetime entegre edilmesi peyzajların sürdürülebilirliği için kritiktir (Termorshuizen ve Opdam, 2009; Keller ve ark., 2019). Ancak, ekoloji, doğal kaynak yönetimi ve mekansal planlama literatüründe halen, ekosistem hizmetleri kavramı daha sıklıkla kullanılmaktadır.

1.1 Kültürel ekosistem hizmet tipleri

Kültürel ekosistem hizmetleri ya da peyzaj hizmetleri, ekosistemlerin ve içinde buldukları peyzajların özelliklerine ve karakteristiklerine göre değişkenlik göstermekle birlikte, genel olarak 15 başlık altında tanımlanmıştır. Haines-Young ve Potschin (2018) tarafından, insanların doğal ve kültürel peyzajlarla etkileşim biçimine göre farklı kategoriler/gruplar altında toplanan ve farklı araştırmacılar tarafından geniş bir yelpazede tanımlanan KEH Tablo 1’de verilmektedir.

Ekosistemlerin ve peyzajların, topluma sağladığı fiziksel, kültürel, duygusal ve sosyal katkılar ve bu katkıların deneyimlenmesi, doğal ve kültürel ekosistem ve peyzaj özelliklerine ve bu özelliklerle toplumun etkileşim biçimine göre, farklılıklar gösterebilmektedir. Ortamın özelliklerine ve algılayanın/deneyimleyenin yeteneklerine bağlı olarak, ortamın sağladığı olanakların farklılaştığını vurgulayan olanaklar (*affordances*- uygunluk) teorisi (Gibson, 1979, s. 127), farklı ekosistemlerin ve peyzajların, özgün ve birbirinden farklı kültürel faydalar sağladığını anlamak için değerli bir bakış açısı sunmaktadır. Ortam özellikleri; ekolojik, coğrafi, toplumsal ve ekonomik özellikler bağlamında farklılıklar gösterdiğinden, bireylerin ve toplumun ekosistemlerle etkileşimlerinden sağladığı yararlar ve bu ekosistemlere/peyzajlara yükledikleri kültürel değerler de farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda, ekosistemlerin sağlayabileceği kültürel ekosistem hizmeti olanakları, kendi bağlamları içinde değerlendirilir; bir kültür için olanak olan bir peyzaj özelliği ya da ögesi başka bir kültür için olmayabilir (Gibson, 1979). Dolayısıyla olanaklar teorisine göre, KEH hizmetlerini deneyimlemedeki farklılıklar içinde bulunan bağlamdaki bireylerin/grupların algıları, tercihleri ve yetenekleriyle de ilişkilidir. Buna göre; biyofiziksel, sosyokültürel ve ekonomik özellikleri ile yapısal ve işlevsel farklılıklar gösteren peyzajların, kültürel ekosistem hizmetleri ve bunlardan yararlanma biçimleri de farklılıklar göstermektedir. Örneğin, bir sulak alan bazıları için rekreasyonel veya bilimsel amaçlı kuş gözlemciliği olanağı sağlarken, başka bir topluluk için kültürel miras değeri olabilir. Bu ilişkisel olanaklar, KEH’lerin peyzajların doğasında var olan; verili bir özellik olmadığını, kültürel gelenekler, tarihi bağlantılar ve kişisel deneyimlerle şekillenen insan-çevre etkileşimleri yoluyla birlikte yaratıldığını göstermektedir. Bu bakış açısı, çeşitli peyzajlarda KEH’lerin çeşitliliğine ışık tutmaktadır. Bu bağlamda özellikle kırsal peyzajlar, özgün fiziksel, ekolojik, demografik, kültürel ve ekonomik karakteristikleri ile KEH hizmetleri için zengin olanaklar sunmaktadır. Ekosistemlerin ve peyzajların insanlara sunduğu başlıca, manevi ve bilişsel gelişim, kültürel, rekreasyonel ve estetik deneyim olanakları Tablo 1’de gösterilmiştir.

1. Kırsal Peyzajların Kültürel Ekosistem Hizmetleri

Kırsal peyzajlar, doğal ve kültürel değerlerin etkileşiminde gelişen özgün somut ve soyut kültürel miras değerleri, tarım alanları, ormanlar, meralar ve doğal kaynaklara dayalı ekonomik faaliyetleri, kırsal yerleşimleri ve geleneksel yaşam biçimleri ile karakterize olmaktadır. Bu peyzajlar ekolojik işlevlerinin yanı sıra zengin kültürel işlevleri ile de önemlidir. Kentsel peyzajlarla karşılaştırıldığında, insanlar kırsal peyzajlarda, doğa, geleneksel yaşam ve kültürel miras ile çoğu zaman yakın veya doğrudan etkileşim içinde olabilmektedir. Bu etkileşim sürecinde, kırsal peyzajlar kültürel ekosistem yararları kapsamında pek çok olanak sunmaktadır. Fiziksel ve sosyokültürel peyzaj özellikleri ve değerlerinin temelinde gelişen bu olanaklar bağlamında kırsal peyzajlar hem yöre halkının hem de ziyaretçilerin yaşam kalitesine ve iyi olma haline zengin katkılar sağlamaktadır.

Tablo 1. Kültürel ekosistem hizmetleri ve kategorileri (MEA, 2005; TEEB 2010; Chan ve ark., 2012; Hartig ve ark., 2014; Haines-Young ve Potschin, 2018)

Kültürel Ekosistem Hizmeti	Tanım	Grup/ Kategori
Rekreasyon- Ekoturizm	Ekosistemlerin, doğal ve kültürel peyzajların, aktif (deneysel) ya da pasif (gözlemsel) etkileşimler ile eğlenme ve rekreasyon için, deneysel ve fiziksel kullanım olanağı sağlaması	Doğa ile fiziksel ve deneysel etkileşimler
Terapötik katkı (Zihinsel- fiziksel iyi olma hali)	Rahatlama ve fiziksel aktiviteler aracılığıyla, doğayla etkileşimin psikolojik ve fiziksel sağlığa yararları	
Estetik	Doğal veya kültürel peyzajların görsel güzelliklerinden ve estetik kalitelerinden keyif alma, bunları deneyimleme ve değer verme	
Bilgi ve Eğitim	Ekosistemlerin/peyzajların doğal ve kültürel öğelere /süreçlere yönelik, formal ve informal eğitim ve araştırma mekânı olarak ve/veya diğer olanakları ile eğitim-öğretim ve araştırmaya katkı sağlaması	Doğal çevre ile entellektüel ve temsili etkileşimler
Geleneksel Bilgi ve Pratikler	Doğa ile ilgili yöresel, geleneksel ve kültürel bilgilerin kaynağı olma, eğitime ve bilimsel araştırmalara katkı sağlaması	
İlham Katkısı	Peyzajın sanat, kültür ve tasarım için yaratıcı ilham verme katkısı	
Miras Değeri	Peyzajın, kültürel hafızaya, geçmişteki kültürel özelliklerle, doğanın geleneksel kullanım biçimlerine ilişkin hatıralara, kayıtlara/kalıntılara ev sahipliği yapması; peyzajların hem somut hem de soyut kültürel pratikleri korumaya katkısı	Çevre ile manevi/mistik, sembolik ve diğer etkileşimler
Yer duygusu ve Kimlik-Aidiyet	Ekosistemlerin/peyzajın, bireysel ve toplumsal/ kültürel kimliğin gelişimini, o yere duygusal bağlılığı-ait olma duygusunu desteklemesi; peyzajla kurulan duygusal bağların toplumsal bağları güçlendirmesi; sembolik anlamının olması	
Sembol	Ekosistemlerin/peyzajın ritüeller ve toplumsal normlar için sembolik anlamının ve öneminin olması	
Toplumsal ilişkiler	Ekosistemlerin/peyzajın, ortak toplum/grup kimliğini desteklemesi; toplumsal entegrasyonu ve toplumsal birlikteliği teşvik eden faaliyetlere/olaylara konu olması	
Eğlence	Eğlence veya zevk için fotoğraf, film, edebiyat gibi farklı ortamlar aracılığı ile; peyzajın başkalarına iletilmesine (uzaktan görülmesine ya da deneyimlenmesine) materyal ve konu sağlaması	
Mistik/Dini Değerler	Doğal ve kültürel peyzajlardan ve varlıklardan türetilen kutsal, dini ya da diğer mistik değerler; Mistik peyzajların, topluma ve bireye manevi ve kimlik açısından katkıları	
Varoluş (İçsel) Değeri	Ekosistemlerin, canlı türlerinin ve/veya peyzajların doğrudan kullanımlarının ötesindeki içsel değeri	
Gelecek değeri	Ekosistemlerin, doğal ve kültürel öğelerin /peyzajların iyi yaşam kalitesini desteklemek için gelecek nesillerin kullanımı ve deneyimi için korunmaya değer olması/korunmayı teşvik etmesi	Kullanım değeri olmayan diğer özellikler

1.1 Kırsal peyzajlarda fiziksel peyzaj özelliklerinin kültürel ekosistem hizmetlerine sağladığı olanaklar:

Bu başlık altında, kırsal peyzajların kültürel yararları/katkıları, biyojeofiziksel özellikler bağlamında açıklanmıştır.

İklim: İklimsel özellikler/süreçler doğal çevreyi ve kırsal alanlardaki faaliyetleri biçimlendirerek, KEH tipini ve bunlara erişimi etkilemektedir. İklim, kültürel miras ve kimliğin ayrılmaz bir parçası olan arazi kullanım biçimini etkileyen en önemli süreçlerden biridir. Akdeniz ikliminin, bu bölge için kültürel açıdan önemli olan bağcılık ve zeytincilik faaliyetlerini desteklemesi, iklimin kültürel mirasa ve kimliğe katkısına iyi bir örnektir (Plieninger ve ark., 2015). Toplumların iklim koşullarıyla başa çıkmak, bu koşullara uyum sağlamak için yerel kültürel miraslarının bir parçası haline gelen özgün tarımsal uygulamalar ve yöreye özgü mimari çözümlerin geliştirmesi, iklimin peyzajların kültürel özellikleri

üzerindeki önemli etkilerindedir. Örneğin; özgün mimari tarzlar, tarım teknikleri ve su yönetim sistemleri, iklim koşullarına uyum sağlama çabalarının ürünleri olan kültürel miras öğeleri ve yerel bilgi sistemleri olarak kültürel ekosistem hizmetlerinin önemli parçasıdır (Berkes ve Jolly, 2001). İklimin, kırsal yaşam biçimi ve tarımsal faaliyetlerdeki toplumsal etkileşim -birlikte çalışma biçimi- üzerindeki etkisi, her peyzaj ve toplum için geçerli olmamakla birlikte, iklimin yere bağlılığı da olumlu etkilediği düşünülmektedir.

Diğer taraftan iklim koşulları, manevi ve ilham verici bir öneme sahip olan dağ, nehirler ve ormanların estetik-görsel değerlerini etkiler. Örneğin, soğuk iklimlerde karla kaplı zirvelerin ve tropikal bölgelerde gür ormanların, manevi/mistik, estetik ve ilham değeri yüksektir (Tengberg ve ark., 2012). Peyzaj estetiğinin temel öğelerinden olan bitki örtüsü üzerinde de iklimin önemli rolü bulunmaktadır. Örneğin, ılıman iklimlerde sonbahar yaprakları ve ilkbaharda çiçeklenme dönemleri doğal güzelliği, manzara kalitesini artırır (de Groot ve ark., 2010). Bitkiler, hayvanlar ve mikroorganizmalar için yaşam döngüsü gibi (örn: ilk çiçeklerin-son çiçeklerin açması, ilk meyve olgunluğu veya yaprakların dökülmesi, çiftleşme, doğurma, tüylenme, kış uykusundan uyanma ve göç vb.) iklim ve hava durumuna bağlı fenolojik olaylar, kırsal alanlardaki yerel toplumların genellikle manevi/mistik uygulamalarına ve ritüellerine yansımıştır (Pretty ve ark., 2009). Hasat festivalleri ve gündönümü kutlamaları gibi birçok kültürel gelenek ve kutlama, iklim koşulları ve mevsimsel değişikliklerle bağlantılıdır. Bu tür deneyimler ve pratikler, soyut kültürel mirası, yere bağlılık duygularını ve toplumsal ilişkileri desteklerken rekreasyonel olanaklar da sağlamaktadır.

Peyzajın iklimsel özellikleri, dış mekân rekreasyon faaliyetlerinin ve ekoturizmin tipini, mevsimini ve zamanını, bu olanakların çekiciliğini, kullanıcıların tercihlerini ve yoğunluğunu da etkilemektedir (Amelung ve Viner, 2006; Scott ve ark., 2007). Örneğin, ılıman bölgeler yaz aylarında yürüyüş ve kampçılık gibi açık hava etkinlikleri için turist çekerken, kayak merkezleri daha soğuk ve karlı aylarda turistlerin ilgisini çekmektedir (Amelung ve ark., 2007). Elverişli iklime sahip kırsal bölgeler daha fazla ziyaretçi çekerken, olumsuz iklim koşulları veya aşırı hava olayları yaşanan bölgeler cazibelerini korumakta zorlanmaktadır (Gjorgievski ve Nakovski, 2014). Özel iklimler, özgün rekreasyonel faaliyetler için nişler oluşturur. Örneğin; kutup ve kutup altı bölgelerde soğuk iklimler, köpekli kızak ve buzda balık avlama gibi benzersiz rekreasyonel fırsatlar sunmaktadır. Alaska kırsalında köpekli kızak turları, ekoturizm, macera ve kültürel miras deneyimi, özel iklimlerdeki özgün rekreasyonel faaliyet örneklerinden biridir. Benzer şekilde, İskandinavya'nın kırsal bölgelerinde buzda balık avı, yerel halkın kültürel mirası ile bağlantılı, geleneksel bir rekreasyon faaliyeti ve geçim kaynağıdır (Kettunen ve ark., 2012). Türkiye'de, toz karı ve çam ormanlarıyla bilinen Kars'ın Sarıkamış bölgesi, kayak ve snowboard yapma imkânı sunarak hem yerli hem de yabancı ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Örneğin, Norveç ve İzlanda gibi kutup bölgelerinde Kuzey Işıkları turizmi, ışık kirliliğinin az olduğu, açık ve soğuk gökyüzüne bağlıdır (Lamers ve Amelung, 2012). Bu tür deneyimler, soğuk iklimlerde, doğal koşulların ve kültürel mirasın, benzersiz rekreasyon ve turizm fırsatlarını nasıl mümkün kıldığını göstermektedir.

Kurak ve çöl iklimleri, eşsiz manzaraları nedeniyle kum sörfü ve yıldız gözlemciliği gibi aktiviteleri teşvik etmektedir. Fas'ın Sahra Çölü'nde, Berberi yerleşimlerinin yakınındaki kum tepelerinde kum sörfü yapmak popüler bir ekoturizm faaliyetidir (United Nation World Tourism Organization (UNWTO), 2013). Genellikle ılıman yazlar ve karlı kışlarla karakterize olan dağlık kırsal bölgeler, yamaç paraşütü ve doğa yürüyüşü için idealdir. Dağlık alanlar aynı zamanda, özellikle yaz aylarındaki elverişli iklim koşulları nedeniyle yayla turizmi için tercih edilmektedir. Örneğin, Karadeniz Bölgesi'ndeki Kaçkar Dağları, ziyaretçilerin doğa ve yerel kültür ile iç içe oldukları yayla turizmi ile ünlüdür.

Jeolojik ve jeomorfolojik/topoğrafik özellikler: Jeolojik, jeomorfolojik süreçler ve topoğrafya, fiziksel çevreyi şekillendirerek, insanların bir alanla ilgili fiziksel, algısal ve kültürel deneyimleri üzerinden, KEH'i önemli ölçüde etkiler. Benzersiz jeolojik ve jeomorfolojik oluşumlar, pitoresk, ilgi çekici ve eşsiz manzaraları ile sanatçılara ilham verir (Oteros-Rozas ve ark., 2018; Schirpke ve ark., 2018, Schirpke ve

ark., 2017). Bunun yanı sıra dağlar, vadiler, yaylalar, mağaralar ve kayalıklar, ritüellere, hac yolculuklarına (pilgrimages) ve diğer kültürel aktivitelere alan sağlayarak, mistik/dini, tarihi ve kültürel önem de taşırlar. Bu tür alanlar genellikle, yerel efsaneler, gelenekler ve tarihi anlatılar ile iç içe geçmiştir. Örneğin; Fuji Dağı (Japonya), Kailash Dağı (Tibet), Sedona Kırmızı Kayalıkları (Arizona, ABD), Arafat Dağı ve Hira Mağarası (Suudi Arabistan) gibi yerler mistik ve dini önemi olan kutsal arazi şekilleridir. Ağrı Dağı, Nemrut Dağı, Uludağ, Kaz Dağları, Hasan Dağı efsaneleri, Türkiye'nin zengin coğrafyasının sadece doğal güzelliklerini değil, aynı zamanda toplumun gelenekleri, ritüelleri ve inançlarıyla iç içe geçmiş mitolojik ve halk anlatıları ile soyut kültürel mirasımızı da temsil eder. Bu bağlamda, kırsal bir peyzajı temsil eden önemli simgelerden olan jeomorfolojik özellikler, ulusal, bölgesel ya da yerel kimliğin, yere bağlılığın ve soyut kültürel mirasının önemli bir parçasıdır (Sarmiento ve Cotacachi, 2019).

Kırsal alanlardaki özgün jeolojik-jeomorfolojik yapılar aynı zamanda doğa yürüyüşü, kaya tırmanışı, kayak, mağaracılık ve doğa fotoğrafçılığı gibi çeşitli rekreasyonel olanaklar sağlayarak, insanların aktif rekreasyon deneyimine ve fiziksel iyi olma haline de katkı sağlamaktadır (Arnaiz-Schmitz ve ark., 2021). Örneğin ülkemizde yer alan Kapadokya (Nevşehir), Nemrut Krater Gölü (Bitlis), Köprülü Kanyon (Antalya), Dim Mağarası (Alanya), Saklıkent Kanyonu (Antalya) ve Pamukkale (Denizli), özgün jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri ile estetik, rekreasyonel ve turistik açıdan oldukça değerlidir. Bu katkıları yanında, jeolojik -jeomorfolojik oluşumların izlenebildiği ve incelenildiği bu tür alanlar, eğitim ve araştırma için doğal laboratuvar işlevi görerek, insanların yer bilimleri, paleontoloji, biyoçeşitlilik, ekoloji ve doğal süreçler hakkında bilgi edinmesine ve üretmesine yardımcı olur

Su Öğeleri/Mavi Altyapı: İnsan yaşamı ve kültürü ile iç içe geçmiş su kaynakları, akar ya da durgun biçimleri ile bireysel ve toplumsal iyi olma halini psikolojik, fiziksel ve manevi olarak pek çok yönden desteklemektedir. Denizler, nehirler-dereler, göller, kıyı alanları suya dayalı rekreasyon-ekoturizm fırsatları ile pasif ve aktif rekreasyonel katkıları yanında estetik/manzara değerleri ile de ilham kaynağıdır. Su ögesi bulunan peyzajlar, sükûnet, doğayla etkileşim, meditasyon ve iyileştirici (terapötik) katkılarıyla, kişisel ve ruhsal gelişim için ortam sağlayabilir. Pek çok insan, ruhsal şifa ve derin düşünme için bireysel ya da grup olarak, su ögesi olan peyzajları ziyaret etmektedir. Bu bağlamda birçok toplumun su ile dini/mistik, duygusal, işlevsel ve bilişsel bağları vardır. Bu bağda, su kıyılarının toplulukların ritüellerini, geleneksel festivallerini gerçekleştirdiği, soyut kültürel miras değeri yüksek yerler olmasının da önemli bir etkisi vardır. Bu tür etkinliklerde ya da farklı amaçlarla ortak toplanma yerleri olarak kullanılan su kıyıları, sosyal etkileşimleri artırarak toplumsal birlikteliğe ve uyuma, ortak kimlik duygusuna ve yere bağlılığa da katkı da bulunmaktadır (Giedych ve Maksymiuk 2017; Xu ve Plieninger, 2022).

Anadolu'da suyla ilişkili kültürel ekosistem hizmetleri, inanç sistemleri, somut ve soyut kültürel miras anlamında derin köklere sahiptir ve kırsal alanlarda toplumsal hayatı önemli ölçüde etkilemiştir. Türk inanç sistemlerinde arındırıcı ve iyileştirici bir unsur olarak saygı gören su, genellikle ritüeller ve kurbanlarla ilişkilendirilir. Dede Korkut hikâyeleri gibi tarihsel anlatılar, suyun kültürel kimlik ve toplumsal yaşamdaki rolünü vurgulamakta, yaşam geçişlerinde ve kutlamalardaki önemine dikkat çekmektedir (Sarıtunç, 2023). Örneğin Anadolu ve Balkan coğrafyasındaki Hıdırellez şenlikleri, kış mevsiminin sona ermesini ve yaz mevsiminin başlangıcını, tabiatın yeniden canlanışını simgelemekle birlikte, insanların su ve doğa ile kurduğu mistik bağları da yansıtmaktadır. UNESCO tarafından "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası" olarak kabul edilen Hıdırellez, Türk ve Balkan etkileriyle korunmuş ve uyarlanmıştır (Yücesoy ve ark., 2023). Bu şenliklerin düzenli olarak düzenlenmesi ve şenlikler süresince, toplumu su ögesinin olduğu bir alanda bir araya getirerek yapılan etkinlikler, kültürel kimliği, toplumsal hafızayı, aidiyet duygusunu, toplumsal birlikteliği ve mistik duyguları pekiştirmekte ve güçlendirmektedir.

Benzer bir örnek, Avustralya yerlilerinin-Aborjin Halkı'nın, nehirleri ve gölleri kutsal yaratılış hikayelerinin ve kültürel kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmeleridir (Berkes, 1999). Aborjinler, doğadaki bu kutsal alanları, atalarının ruhlarıyla bağlantı kurdukları yerler olarak görmektedir (Rose, 2000) ve bu toplum için doğal su kaynaklarının korunması hem fiziki hem de ruhani anlamda büyük önem taşır. Bu alanlara gösterilen saygı, kültürel süreklilik açısından da önemlidir ve bu durum, Aborjinlerin doğal alanları hem ekolojik hem de kültürel bir miras olarak görmesiyle ilişkilidir (Berkes, 1999; Rose, 2000; Weir ve ark., 2009). Bütün bunların yanında, kırsal peyzajlardaki su kaynakları, sucül ekosistemler ve habitatlar, doğal laboratuvarlar ve açık derslikler olarak, topluma bilimsel araştırma ve çevre eğitimi yararları da sağlamaktadır.

Bitki örtüsü: Bitkiler, insanların doğayla bağlantısında en önde gelen öğelerdir ve insan yaşamına somut ve soyut anlamda katkıda bulunmaktadır. Ormanlar, çayırlar, stepler, makiler ve sulak alanların bitki örtüsü, görsel ve estetik özellikleri, ilham kaynağı olma, manevi tatmin, geleneksel bilgi aktarımı, eğitim ve rekreasyon fırsatları ile bireysel ve toplumsal yaşam kalitesinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bitki örtüsü; doğa yürüyüşü, kuş gözlemciliği, botanik turizmi ve doğa fotoğrafçılığı gibi sunduğu zengin rekreasyonel ve ekoturizm fırsatlarıyla, insanlara öğrenme, terapötik katkıları sunarken doğayla daha derin bir bağ kurmalarını da sağlar (van den Bosch ve Sang, 2017). Doğayla kurulan bu bağlantı, insanların kendilerini yenilemelerine, fiziksel ve ruhsal tatmin duymalarına yardımcı olarak, bireylerin zihinsel sağlıklarına katkı sağlar ve onları doğayı koruma konusunda motive eder. Örneğin, İsviçre Alpleri gibi zengin bitki örtüsüne sahip dağlık alanlar, özellikle doğa fotoğrafçılığı ve resim gibi sanatsal faaliyetleri teşvik ederek yaratıcılığın gelişmesine katkıda bulunurken, estetik ve görsel değerleri ile de ekoturizm yoluyla yerel ekonomiyi desteklemektedir (Yang ve Cao, 2022).

Birçok kırsal toplumun kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olan bitki örtüsü; tarım, ormancılık ve pastoralizm gibi geleneksel arazi kullanımı ile karşılıklı etkileşim halindedir. Örneğin, İtalya'da olduğu gibi (Santoro ve ark., (2020), Türkiye'deki üzüm bağları ve geleneksel zeytinlikler de yalnızca ekonomik değer taşımakla kalmaz, aynı zamanda kültürel kimliğin de bir parçasıdır ve kuşaktan kuşağa aktarılan zengin bir bilgi birikimini de yansıtır. Bitki örtüsü ile öne çıkan peyzajlar ve bazı bitki türleri, insanlar için manevi veya dini anlama da sahip olabilir. Kutsal koruluklar, anıt ve yaşlı ağaçlar bazı kırsal toplumlarda, dini ve mistik ritüellere konu olmaktadır. Örneğin, Hindistan'da manevi önemi nedeniyle korunan kutsal korular, aynı zamanda biyolojik çeşitliliği korumakta ve kültürel ekosistem hizmetleri sunarak kültürel değerler ile koruma arasında güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir (Shougrakpam ve ark., 2024; Vikram ve ark., 2024). Anadolu'daki yaşlı ve mistik değeri olan ağaçlar, yerel halkın soyut kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Bazı bitki türleri ve bunların tarımsal amaçlı kullanımı, toplumların kültürel kimliklerinin bir parçası olarak kültürel devamlılığa katkıda bulunur ve gelecek nesillerin bu bilgiye erişimini sağlar.

Arazi kullanımı/Arazi Örtüsü: Peyzaj yapısındaki çeşitlilik, sunduğu farklı imkanlar/olanaklar (affordances) diğer ekosistem hizmetlerini olduğu gibi kültürel ekosistem hizmetlerini de desteklemektedir (Graham ve ark., 2000). Kırsal peyzajlarda; orman alanlarının, tarım arazilerinin, otlakların ve su yüzeyleri gibi farklı arazi kullanımları ve arazi örtüsü tiplerinin varlığı, insanların kırsal alanlardaki deneyimlerini ve kültürel faaliyetlerini çeşitlendirdiğinden (Tveit ve ark., 2006) kültürel ekosistem hizmetleri anlamında da zengin deneyim olanakları sunmaktadır. Araştırmalar insanların orman, tarla ve su yüzeyi gibi arazi örtüsü çeşitliliğine sahip, heterojen peyzajları tercih ettiğini göstermektedir. Bu çeşitlilik ve heterojenlik, peyzajın ekolojik değeri yüksek, zengin rekreasyonel fırsatlar sunan ve estetik açısından daha hoş algılanan bir mozaik olmasını sağlamaktadır (Mander ve ark., 2007). Örneğin; Duo ve arkadaşları (2019), peyzajdaki, sulak alanların ve dağların varlığının, yüksek biyoçeşitlilik düzeyinin ve alanın koruma statüsünün olmasını, kültürel ekosistem hizmetleri deneyimini ve algılanmasını olumlu etkilediğini göstermiştir. Bu bağlamda Aslan ve ark., (2021) tarafından da

belirtildiği gibi, kırsal alanlar zengin doğal özellikleri, özgün somut ve soyut miras değerleri ile kentsel alanlara göre daha yüksek kültürel ekosistem hizmet potansiyeline ve olanaklarına sahiptir.

İtalyan Alplerinde yapılan bir çalışma, ormanlar, çayırlar ve tarım alanlarından oluşan karma peyzajların, yerel halk ve turistler tarafından görsel çeşitlilikleri ve doğal güzellikleri nedeniyle tercih edildiğini ortaya koymuştur (Tempesta, 2010). Akdeniz bölgesinde, küçük köy yerleşimleri, ormanlar, zeytinlikler ve üzüm bağları, teraslama, tarımsal ormancılık gibi geleneksel arazi kullanımlarının birlikteliğiyle karakterize olan peyzajlar hem estetik değerleri hem de kültürel miras açısından oldukça değerlidir. Bu mozaik peyzajlar kırsal alanların estetik değerini artırırken, geleneksel tarımı, kültürel mirası ve yerel kimliği de destekleyerek, turizme de katkı sağlamaktadır (Antrop, 2005; Zoderer ve ark., 2016).

Bununla birlikte kırsal alanlar sadece tarımsal alanları ve faaliyetleri ile de kültürel ekosistem hizmetleri açısından oldukça zengindir (Swinton ve ark., 2007). Öyle ki tarımsal peyzajlar, geçim kaynaklarını desteklemenin yanında, geleneksel uygulamaların devam ettirilmesi halinde soyut kültürel mirasın deneyimlenmesini ve korunmasını da sağlar (Tveit ve ark., 2006). Bu alanlar içinde bulunduğu sosyokültürel, ekonomik ve altyapıya göre hem yerel halka hem de ziyaretçilerine rekreasyonel, dini-manevi deneyim ve yer duygusu ve sosyal ilişkileri güçlendirme katkıları da sağlamaktadır (Howley ve ark., 2012; Zoderer ve ark., 2016; Tempesta 2010; Sodhi ve ark., 2010; Allendorf ve Yang, 2013). Örneğin, geleneksel tarımsal peyzajlardaki tek bir ağacın, koruluklar/ağaç topluluklarının ya da tarlalar arasındaki bitkisel çitlerin farklı toplumlarda tarihi-kültürel miras (Nassauer, 1995), mistik, estetik değer ya da ilham kaynağı olma katkıları bulunmaktadır. Dou ve ark., (2019) Çin'in batısındaki tarımsal peyzajlarda ekolojik restorasyonun KEH algısı üzerindeki etkilerini konu alan çalışmada, yerel halkın, ekili alanları KEH sağlama bakımından ormanlar ve diğer arazi kullanım biçimlerinden daha değerli bulduğunu ortaya koymuştur. Bu durumun bölgedeki tarımsal peyzajın, geçmişten gelen kültürel ve tarihi öneme sahip olmasıyla bağlantılı olduğu değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, yerel halkın kendilerine tanıdık gelen ve daha erişilebilir olan ekili arazilerde daha çok zaman geçirmesinin de tarımsal alanlara KEH açısından verilen önemde etkili olduğu belirtilmiştir.

1.2 Sosyo-kültürel ve demografik özelliklerin KEH deneyimine etkisi

Kültürel ekosistem hizmetlerine verilen önem ve bu hizmetlerin deneyimlenmesi, peyzajın algılanışı ile bağlantılıdır. Peyzaj algısı, duyuşsal ve bilişsel süreçlerle bireylerin peyzajı nasıl algıladığı ve yorumladığı ile ilişkili olduğundan hem öznel hem de bağlama özeldir. Öyle ki; peyzajların bu yararlarının algılanışı, deneyimlenmesi ve bunlara verilen önem, hem kişisel özelliklere, deneyimlere, kültürel-toplumsal geçmişe ve beklentilere göre hem de sosyokültürel-ekonomik bağlama göre farklılıklar göstermektedir (Oliveira ve Dineboska, 2004; Brown, 2012; Plieninger ve ark., 2013; Baylan ve ark., 2023). Dolayısıyla, peyzaj ile dolaylı ya da doğrudan bağlantılı her bireyin, toplumsal grubun ve/veya diğer paydaşların, söz konusu peyzajın somut ve soyut kültürel katkılarına ilişkin farklı algı ve değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Araştırmalar, insanların peyzajla kurduğu ilişkileri etkilemesi bağlamında, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, ikamet süresi, ekonomik koşullar, meslek-uzmanlık ve etnik köken gibi özelliklerin, kültürel ekosistem hizmetlerini deneyimleme ve bunlara verilen önem üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir (örn: Berta Martín-López ve ark., 2012; Oteros-Rozas ve ark., 2013; van Berkel ve Verburg 2014; Maestre-Andrés ve ark., 2016; Thiemann ve ark., 2022; Baylan ve ark., 2023). Hatta bazı araştırmacılara göre sosyo-kültürel faktörler, ekosistemlerin kültürel katkılarından yararlanmayı ve bunlara verilen önemdeki farklılıkları fiziksel özelliklerden daha iyi açıklamaktadır (Thiemann ve ark., 2022).

Yaşın kültürel ekosistem hizmetlerinden yararlanmada etkisi üzerindeki bazı araştırmalarda, yaşlı bireylerin genellikle kültürel mirasa, mistik/dini deneyimlere, yere bağlılığa ve geleneksel bilgiye daha fazla değer verdiği belirlenmiştir (örn: Oteros-Rozas ve ark., 2013; Van Berkel ve Verburg 2014;

Maestre-Andrés ve ark., 2016; Dou ve ark., 2019). Diğer taraftan bu araştırmalar, genç yaşta kilerin doğaya dayalı spor aktiviteleri, sosyalleşmeye ve estetik/manzara değerlerine öncelik verdiğini göstermiştir (Mitchell ve Popham, 2008; Cheng ve Kim, 2023). Cinsiyetin; yere bağlılığı, estetik özelliklere ve kültürel mirasa verilen önemi, rekreasyon, mistik /manevi ve toplumsal deneyimleri etkilediğini belirten çalışmalar (Brown ve Fortnam, 2018; Schirpke ve ark., 2022) bulunmaktadır. Toplumsal rolleri ve sorumluluklarına bağlı olarak kadınlar, kültürel ekosistem hizmetlerinin estetik, manevi, sembolik ve sosyal yönlerine öncelik verme eğilimindedir. Bu durum, kadınların kırsal alanlarda gerçekleşen bazı kültürel ritüellerin ve geleneklerin birincil koruyucuları olduğu toplumlarda açıkça görülmektedir. Bununla birlikte kadınlar, genel olarak doğal alanları daha çok manzara, dinlenme, doğa yürüyüşü, piknik yapma amacıyla, sosyal etkileşim fırsatları ve ruh sağlığına faydaları nedeniyle tercih etmektedir (Vejre ve ark., 2010; Brown ve Fortnam, 2018; Dou ve ark., 2019; Santana-Santana ve ark., 2022; Schirpke ve ark., 2022). Erkekler ise genellikle avcılık, balıkçılık, tırmanış ve bisiklet sürme gibi fiziksel eforla doğrudan bağlantılı rekreasyonel faydaları için kırsal peyzajlara değer vermekte ve tercih etmez (Vejre ve ark., 2010; Plieninger ve ark., 2015). KEH deneyimleri aynı zamanda aile içindeki rol dağılımı ve toplumun normlarına göre de farklılaşmaktadır. Örneğin, Japonya gibi geleneksel toplumlarda ailenin birlikte doğada vakit geçirme pratiklerinin, bireylerin doğaya olan bağlılıklarını güçlendirdiği belirtilmektedir (Yang ve Cao, 2022) birlikte, bu tür bir etkinin olması bağlama göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Eğitimin de kültürel ekosistem hizmetlerinden yararlanma biçimini farklılaştırdığı tespit edilmiştir (Maestre-Andrés ve ark., 2016; Baylan ve ark., 2023). Eğitim düzeyi arttıkça çevre bilinci ve peyzajın kültürel katkılarına yönelik farkındalık artmakta, doğaya dayalı eğitim veya ekoturizm gibi etkinliklere olan ilgi de yükselmektedir (Wang ve ark., 2024). İsviçre Alplerinde yapılan bir araştırma, yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin, bölgenin flora çeşitliliğini gözlemlenme ve yerel ekosistem hakkında bilgi edinme gibi etkinlikleri daha çok tercih ettiğini ortaya koymuştur (Yang ve Cao, 2022). Eğitim durumu aynı zamanda algılanan ekosistem hizmetlerinin çeşitliliğini etkilemekte ve daha eğitilmiş bireyler bu hizmetlerin birbiriyle bağlantısını algılayabilmektedir. García-Llorente ve arkadaşları (2020)'e göre, yüksek eğitim seviyesine sahip bireyler, daha düşük eğitim seviyesine sahip olanlara kıyasla estetik, rekreasyonel ve manevi değerler de dahil olmak üzere ekosistemlerin soyut katkılarına daha geniş yelpazede algılama ve deneyimlemektedir. Gould ve arkadaşları (2018), ABD'deki çevre eğitimi programlarının, peyzajın estetik değerlerini takdiri ve toplumsal bağları olumlu etkilediğini göstermiştir. Ayrıca, Almanya'da su ile ilgili kültürel ekosistem hizmetlerini öğretim programlarına entegre etmenin, su ile manevi ve kültürel bağlantıların medeniyetler arasında nasıl hayati önem taşıdığını ve yerel sürdürülebilirliği nasıl sağladığını göstermiştir (Schneider ve Popovici, 2019).

Berbés-Blázquez (2012) tarafından, Kosta Rika'da toplumun KEH algıları üzerine yapılan araştırma; eğitimin, özellikle ekoturizm alanlarında, insanların peyzajın kültürel ve ekolojik yararlarını anlamalarını, farkına varmalarını desteklediğini göstermiştir. Bu çalışmada, eğitilmiş bireylerin, ekolojik açıdan zengin peyzajların sağladığı eğitim ve rekreasyon fırsatlarının, toplumun refahını desteklemedeki rolünün farkında oldukları görülmüştür. Martín-López ve ark., (2012) birçok Avrupa ülkesini kapsayan çalışmada, yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin, peyzajın miras ve öğretici katkılarına diğer kültürel yararlarından daha fazla değer verdiğini göstermiştir. Bu çalışmada, eğitimin, gelecek nesiller için ekosistemlerin kültürel yararlarını korumaya yönelik sorumluluk duygusunu teşvik edeceği vurgulanmıştır. Eğitim düzeyi aynı zamanda, kişilerin peyzajın kültürel katkılarından nasıl yararlandıklarını ifade ediş biçimlerine de yansımaktadır (Baylan ve ark., 2023). Öte yandan, eğitim çok önemli bir rol oynasa da yerel kültürel bağların ve geleneksel bilginin de KEH farkındalığı ve deneyimini önemli ölçüde etkileyebilmekte, hatta bazen örgün eğitimin önüne geçebilmektedir. Dolayısıyla, kültürel ekosistem hizmeti değerlendirmelerinde hem eğitim hem de kültürel perspektifleri entegre eden kapsayıcı yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kırsal peyzajda ikamet süresi ve rekreasyonel-ekoturizm amaçlı geçirilen süre, bu tür peyzajlara bağlılığı ve diğer kültürel katkıların deneyimlenmesini de etkilemektedir (Smaldone ve ark., 2008; Wartmann ve Purves, 2018). Kırsal peyzajları konu alan bazı araştırmalar, uzun süreli ikamet eden kişilerin genellikle, peyzajla daha derin bir bağ kurduğunu, yere bağlılık-aidiyet duygularının güçlü (Baylan ve ark., 2023), yerel geleneklere, peyzajın kültürel ve tarihi önemine yeni gelenlerden daha fazla değer verdiğini göstermiştir (Soini ve ark., 2012). Gelir düzeyi, kültürel ekosistem hizmetlerine erişimi, bu hizmetleri deneyimlemeyi ve verilen değeri etkileyen bir diğer faktördür. Örneğin, yüksek gelirli bireyler genellikle, kırsal alanların rekreasyonel katkılarından yararlanmak için daha fazla boş zamana ve kaynağa sahiptir. Buna karşılık, geçimleri için yerel doğal kaynakları kullanan kırsal topluluklar, ekonomik durumlarına katkı sağlayacak ekosistem hizmetlerine kültürel olanlardan daha fazla öncelik vermektedir (Kang ve ark., 2023). Yüksek gelir grubundaki bireyler, daha uzak veya özel rekreasyonel alanlara seyahat etme imkanına sahipken, düşük gelir grubundaki bireyler genellikle yaşadıkları bölgedeki yeşil alanlardan faydalanmaktadır (McGinlay ve ark., 2018). Bireylerin sağlık durumu KEH'leri deneyimleme ve değerlendirme biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Sağlık durumu iyi olan bireyler, ekoturizm ve rekreasyonel açıdan doğada daha aktif faaliyetlerde bulunabilirken, sağlık sorunları olan bireyler doğayı daha gözlemci bir şekilde deneyimleyebilir. Doğada bulunmanın psikolojik faydaları nedeniyle, özellikle yeşil alanlarda vakit geçirmek birçok kişi için sağlık açısından olumlu bir etki yaratır ve KEH'lere verilen değeri artırır (Ghermandi ve ark., 2010)

Bütün bu faktörlerin yanında, bireysel ve toplumsal kimlik üzerinde etkili olan kültürel miras, peyzajın insan yaşamına kültürel katkılarını algılamada ve peyzajın bu yararları ile ilgili tercihlerde önemli rol oynayan sosyo-kültürel özelliklerdendir (Kang ve ark., 2023). Bu süreci yönlendiren; peyzaja yüklenen önem ve anlamda, toplumsal katılımın, sosyal bütünlüğün ve dayanışmanın da etkisi bulunmaktadır. Aktif toplumsal grupların ve güçlü toplumsal ağların bulunduğu bölgelerde, peyzajın sağladığı kültürel yararları verilen değer ve bunları deneyimlemeye yönelik kullanımlar daha yüksektir (Yang ve Cao, 2022). Örneğin, kültürel kimliğin güçlü olduğu bölgelerde, geleneksel faaliyetlerin ve festivallerin gerçekleştiği peyzajlara daha yüksek önem verilmektedir (Kang ve ark., 2023). Kültürel mirasın zenginliği ve toplumun çok kültürlü bir yapıda olması da KEH'leri algılama ve bunlara verilen önemi etkilemektedir. Etnik kökenin, insanların peyzajdaki rekreasyonel ve dini/ mistik deneyimleri ile bir yerle kurdukları bağlar anlamında farklılıklar yarattığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (López-Santiago ve ark., 2014). Özellikle yerel halk ve azınlık gruplar, doğayı manevi ve kültürel bir kaynak, kimliklerinin bir parçası olarak görme eğilimindedir. Örneğin, Avustralya Aborjin toplulukları için nehirler ve göller yalnızca birer su kaynağı değil, aynı zamanda kutsal yaratılış hikayelerinin ve kültürel kimliklerinin ayrılmaz bir parçasıdır (Graham ve ark., 2000). Benzer şekilde, Hindistan'daki kutsal koruluklar, sadece biyolojik çeşitliliği koruma değil, aynı zamanda manevi değerlerin ve toplumsal hafızanın devamlılığı amacını da taşır (Kang ve ark., 2023). Bazı Akdeniz ülkelerinde, zeytinlikler ve üzüm bağları yalnızca ekonomik değer taşımaz, aynı zamanda yerel kültürel kimliğin bir parçası olarak görülür. Bu tür alanlar, yerel halk tarafından kültürel miras olarak kabul edilir ve korumasına özen gösterilir (Ferrara ve ark., 2024). Örneğin, Stonehenge (İngiltere) gibi tarihi ve kültürel alanlar hem estetik hem de manevi anlamda büyük bir değer taşır ve bölgenin toplumsal hafızasını yansıtır (Graham ve ark., 2000).

Etnik kimlik bağlamında, doğanın insan yaşamına kültürel katkılarını zenginleştiren bir diğer önemli örnek de Nevruz Festivali'dir. Festival, Türkiye'de, Türkmen, Azeri, Kürt, Zaza ve Farsi gibi çeşitli etnik gruplar tarafından kutlanan; doğanın döngüsellliğini ve baharın gelişini simgeleyen önemli soyut kültürel miras unsurlarındandır. Doğayla bağlantı kurma, doğayla etkileşim yoluyla manevi bir deneyim sunan Nevruz, aynı zamanda çevre bilincini ve doğayı koruma sorumluluğunu da teşvik etmektedir. Festivalde, doğaya çıkılarak ateş yakma, şarkı söyleme, dans etme, geleneksel yemeklerin paylaşımı gibi ritüellerle yeni bir dönem kutlanır ve doğanın döngüsü onurlandır. Bu süreçteki sosyal etkileşimler de toplumsal birlikteliği, yere bağlılığı ve kimlik özelliklerini destekler. Nevruz'un bu çok yönlü anlamı,

bireyin ve toplumun doğayla bağlarını güçlendirmelerine katkı sağlarken, farklı etnik ve kültürel kimliklerin de korunmasına/devamlılığına yardımcı olur. Dolayısıyla KEH olarak Nevruz, yalnızca rekreasyonel bir deneyim sunmakla kalmaz; aynı zamanda manevi/mistik deneyimlerin yaşanması, etnik kimliklerin ifade edilmesi, kültürel mirasın korunması ve topluluk içindeki sosyal dayanışmanın sağlanması açısından da önemlidir.

2. Tartışma ve Sonuç

Kırsal peyzajlar, toplumsal refahın desteklenmesi, kültürel kimliğin korunması ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması için önemli kültürel ekosistem hizmetleri sunmaktadır. Çalışmada; kırsal peyzajların, kültürel ekosistem hizmetleri (KEH) bağlamındaki önemi, bireysel ve toplumsal refah üzerindeki etkileriyle birlikte ele alınmış ve bu hizmetlerin sürdürülebilir yönetimine yönelik kapsamlı bir değerlendirmeler sunulmuştur. Konu ile literatürdeki çoğu çalışma, KEH'lerin estetik veya rekreasyonel yönlerine odaklanırken, bu derleme ile ekosistemlerin ve peyzajların, manevi ve sosyokültürel katkıları geniş bir perspektifte ele alınmıştır. Ayrıca, insan-doğa etkileşimlerini daha derinlemesine anlamak için "peyzaj hizmetleri" ve "olanaklar teorisi" çerçevesinde çok boyutlu bir yaklaşım benimsenmiştir.

İncelenen literatür, kırsal peyzajlarda KEH potansiyelinin ve deneyiminin fiziksel, sosyokültürel ve ekonomik bağlamlara göre değiştiğinin altını çizmektedir. Dünyanın farklı coğrafi bölgelerinde yapılan çalışmalar, bu hizmetlerin sürdürülebilir olmayan arazi kullanımı, küreselleşme, çevresel bozulma ve kapsayıcı olmayan planlama süreçlerinden kaynaklanan tehditlerle karşı karşıya olduğunu vurgulamaktadır. KE hizmetlerin karşı karşıya olduğu tehditler ve zayıflıklar da bağlama göre değişirken, bu hizmetlerin sürdürülebilirliğine yönelik mekânsal planlama ve yönetim süreçlerinde, disiplinler arası iş birliği, yerel halkın katılımı ve kapsayıcı politikalar büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda KEH'lerin sürdürülebilirliği ve topluma katkısı için dört temel başlıkta öneriler sunulmuştur;

- Eğitim ve Farkındalık: KEH'lerin toplumsal ve bireysel faydalarının daha iyi anlaşılması için farkındalık geliştirilmelidir.
- Katılımcı Yaklaşımlar: Yerel halk ve paydaşların aktif katılımını içeren, kapsayıcı mekânsal planlama süreçleri teşvik edilmelidir.
- Bağlama Özgü Stratejiler: Farklı peyzajların sosyokültürel ve fiziksel özelliklerine uygun stratejiler geliştirilmelidir.
- Araştırma ve Politika Geliştirme: KEH'lerin mekânsal planlama süreçlerine entegrasyonu için disiplinler arası araştırmalar ve politika oluşturma süreçleri desteklenmelidir.

Çıkar Çatışması: *Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.*

Etik Kurul Onayı: *Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.*

Finansal destek: Çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA:

- Albert, C., Aronson, J., Fürst, C., & Opdam, P. (2014). Integrating ecosystem services in landscape planning: requirements, approaches, and impacts. *Landscape Ecology*, 29, 1277-1285.
- Allendorf, T. D., & Yang, J. (2013). The role of ecosystem services in park–people relationships: The case of Gaoligongshan Nature Reserve in southwest China. *Biological Conservation*, 167, 187-193.
- Amelung, B., & Viner, D. (2006). Mediterranean Tourism: Exploring the Future with the Tourism Climatic Index. *Journal of Sustainable Tourism*, 14(4), 349-366.
- Amelung, B., Nicholls, S., & Viner, D. (2007). Implications of Global Climate Change for Tourism Flows and Seasonality. *Journal of Travel Research*, 45 (3), 285-296.
- Antrop, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and urban planning*, 70(1-2), 21-34.
- Arnaiz-Schmitz, C., Herrero-Jáuregui, C., & Schmitz, M. F. (2021). Recreational and Nature-Based Tourism as a Cultural Ecosystem Service. Assessment and Mapping in a Rural-Urban Gradient of Central Spain. *Land*, 10(4), 343. <https://doi.org/10.3390/LAND10040343>
- Arslan, E. S., Nordström, P., Ijäs, A., Hietala, R., & Fagerholm, N. (2021). Perceptions of Cultural Ecosystem Services: spatial differences in urban and rural areas of Kokemäenjoki, Finland. *Landscape Research*, 46(6), 828-844.
- Baylan, E., Şehribanoğlu, S., & Şatır, O. (2023). Contributions of cultural ESs to human well-being, landscape planning and rural development in border landscapes: Local Insights from the Bendimahı River Basin (Eastern Anatolia, Türkiye). *Environment, Development and Sustainability*, 1-23.
- Bastian, O., Grunewald, K., Syrbe, R. U., Walz, U., & Wende, W. (2014). Landscape services: the concept and its practical relevance. *Landscape ecology*, 29, 1463-1479.
- Berbés-Blázquez, M. (2012). A participatory assessment of ecosystem services and human wellbeing in rural Costa Rica using photo-voice. *Environmental management*, 49, 862-875.
- Berkes, F. (1999). Review of Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management, (by F. Berkes). *Human Ecology*, 29 (2), 255–257.
- Berkes, F. & Jolly, D. (2001). Adapting to climate change: social-ecological resilience in a Canadian western Arctic community. *Conservation Ecology* 5(2), 18. <http://www.consecol.org/vol5/iss2/art18/>
- Blicharska, M., Smithers, R. J., Hedblom, M., Hedenås, H., Mikusiński, G., Pedersen, E., Sandström, P., & Svensson, J. (2016). Shades of grey challenge practical application of the cultural ecosystem services concept, *Ecosystem Services*, 23, 55-70.
- Brown, G. (2012). Public participation GIS (PPGIS) for regional and environmental planning: Reflections on a decade of empirical research. *Journal of the Urban ve Regional Information Systems Association*, 24(2).
- Brown, K., & Fortnam, M. (2018). Gender and ecosystem services: A blind spot. 257–272. <https://doi.org/10.4324/9780429507090-20>

- Bryce, R., Irvine, K. N., Church, A., Fish, R., Ranger, S., & Kenter, J. O. (2016). Subjective well-being indicators for large-scale assessment of cultural ecosystem services. *Ecosystem Services*, 21, 258-269.
- Butler, C.D., & Oluoch-Kosura, W. (2006). Linking future ecosystem services and future human well-being. *Ecology and Society*, 11, 1-16.
- Carpenter, S. R., DeFries, R., Dietz, T., Mooney, H. A., Polasky, S., Reid, W. V., & Scholes, R. J. (2006). Millennium ecosystem assessment: research needs. *Science*, 314 (5797), 257-258.
- Chan, K. M. A., Satterfield, T., & Goldstein, J. (2012). Rethinking ecosystem services to better address and navigate cultural values. *Ecological Economics*, 74, 8-18. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2011.12.016>.
- Cowling, R. M., Egoh, B., Knight, A. T., O'Farrell, P. J., Reyers, B., Rouget, M., & Wilhelm-Rechman, A. (2008). An operational model for mainstreaming ecosystem services for implementation. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105(28), 9483-9488.
- Daily, G., Polasky, S., Goldstein, J., Kareiva, P., Mooney, H., Pejchar, L., Ricketts, T., Salzman, J. & Shallenberger, R. (2009). Ecosystem Services in Decision Making: Time to Deliver. *Frontiers in Ecology and the Environment*. 7, 21-28.a.
- De Groot, R. S., Alkemade, R., Braat, L., Hein, L., & Willemsen, L. (2010). Challenges in integrating the concept of ecosystem services and values in landscape planning, management and decision making. *Ecological complexity*, 7(3), 260-272.
- Dou, Y., Zhen, L., Yu, X., Bakker, M., Carsjens, G. J., & Xue, Z. (2019). Assessing the influences of ecological restoration on perceptions of cultural ecosystem services by residents of agricultural landscapes of western China. *Science of the Total Environment*, 646, 685-695.
- Dou, Y., Yu, X., Bakker, M., De Groot, R., Carsjens, G. J., Duan, H., & Huang, C. (2020). Analysis of the relationship between cross-cultural perceptions of landscapes and cultural ecosystem services in Genheyuan region, Northeast China. *Ecosystem Services*, 43, 101112.
- Fagerholm, N., Käyhkö, N., Ndumbo, F., & Khamis, M. (2012). Community stakeholders' knowledge in landscape assessments—Mapping indicators for landscape services. *Ecological Indicators*, 18, 421-433.
- Ferrara, V., Sala, G., & La Mantia, T. (2024). Change and Persistence in an Olive Landscape of Sicily. *Geospatial Insights Into Biocultural Heritage*. <https://doi.org/10.1007/s10745-024-00498-1>
- Fish, R., Church, A., & Winter, M. (2016). Conceptualising cultural ecosystem services: A novel framework for research and critical engagement, *Ecosystem Services*, 21(B);208-217.
- Fisher, B., Turner, K., Zylstra, M., Brouwer, R., De Groot, R., Farber, S., & Balmford, A. (2008). Ecosystem services and economic theory: integration for policy-relevant research. *Ecological applications*, 18 (8), 2050-2067.
- García-Llorente, M., J. Castro, A., Quintas-Soriano, C., Oteros-Rozas, E., Iniesta-Arandia, I., González, J. A., García del Amo, D., Hernández-Arroyo, M., Casado-Arzuaga, I., Palomo, I., Gómez-Baggethun, E., Onaindia, M., Montes, C., & Martín-López, B. (2020). Local Perceptions of Ecosystem Services Across Multiple Ecosystem Types in Spain. *Land*, 9(9), 330. <https://doi.org/10.3390/land9090330>

- Ghermandi, A., Nunes, P. A. L. D., Portela, R., Nalini, R., & Teelucksingh, S. S. (2010). Recreational, Cultural and Aesthetic Services from Estuarine and Coastal Ecosystems. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.1532803>
- Gibson, J.J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception: Classic Edition (1st ed.,1979)*. Psychology Press.
- Giedych, R., & Maksymiuk, G. (2017). Specific Features of Parks and Their Impact on Regulation and Cultural Ecosystem Services Provision in Warsaw, Poland. *Sustainability*, 9(5), 792.
- Gjorgievski, M. & Nakovski, D. (2014). Climatic features as a factor for development of tourism in the Republic of Macedonia. *UTMS Journal of Economics* 5 (1): 67–77.
- Gould, R. K., Coleman, K., & Gluck, S. B. (2018). Exploring dynamism of cultural ecosystems services through a review of environmental education research. *Ambio*, 47(8), 869-883.
- Graham, B., Ashworth, G., & Tunbridge, J. (2000). *A Geography of Heritage (1st ed.)*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315824895>
- Haines-Young, R., & Potschin, M. (2018). Common International Classification of Ecosystem Services (CICES) V5.1 and Guidance on the Application of the Revised Structure. <https://cices.eu/>
- Hartig, T., Mitchell, R., De Vries, S., & Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual Review of Public Health*, 18(35):207–28.
- Hermes, J., Van Berkel, D., Burkhard, B., Plieninger, T., Fagerholm, N., von Haaren, C., & Albert, C. (2018). Assessment and valuation of recreational ecosystem services of landscapes. *Ecosystem services*, 31, 289-295.
- Howley, P., Yadav, L., Hynes, S., Donoghue, C. O., & Neill, S. O. (2014). Contrasting the attitudes of farmers and the general public regarding the ‘multifunctional’ role of the agricultural sector. *Land use policy*, 38, 248-256.
- Jones, K. B., Zurlini, G., Kienast, F., Petrosillo, I., Edwards, T., Wade, T. G., ... & Zaccarelli, N. (2013). Informing landscape planning and design for sustaining ecosystem services from existing spatial patterns and knowledge. *Landscape ecology*, 28, 1175-1192.
- Kang, N., Xie, G., & Liu, C. (2023). Assessment of Society’s Perceptions on Cultural Ecosystem Services in a Cultural Landscape in Nanchang, China. *Sustainability*, 15(13), 10308.
- Keller, R., Clivaz, M., Reynard, E., & Backhaus, N. (2019). Increasing landscape appreciation through the landscape services approach. A case study from Switzerland. *Sustainability*, 11(20), 5826.
- Kettunen, M., Vihervaara, P., Kinnunen, S., D’Amato, D., Badura, T., Argimon, M. and Ten Brink, P. 2012 Socio-economic importance of ecosystem services in the Nordic Countries-Synthesis in the context of The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB).
- La Rosa, D., Geneletti, D., Spyra, M., Albert, C., & Fürst, C. (2018). Sustainable planning for peri-urban landscapes. *Ecosystem Services from Forest Landscapes: Broadscale Considerations*, 89-126.
- Lamers, M & Amelung, B. (2012). Sustainable Tourism Development in Antarctica: Conceptualization, Perspectives, and Ways Forward. 10.2307/j.ctv18ph1gb.15.

- Lewis, A. (2022). Ecosystem Service Flows Across the Rural-Urban Spectrum. In: Misiune, I., Depellegrin, D., Egarter Vigl, L. (eds) Human-Nature Interactions. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-01980-7_15.
- López-Santiago, C. A., Oteros-Rozas, E., Martín-López, B., Plieninger, T., Martín, E. G., & A. González, J. (2014). Using visual stimuli to explore the social perceptions of ecosystem services in cultural landscapes: the case of transhumance in Mediterranean Spain. *Ecology and Society*, 19(2).
- Maestre-Andrés, S., Calvet-Mir, L., & van den Bergh, J. C. (2016). Sociocultural valuation of ecosystem services to improve protected area management: a multi-method approach applied to Catalonia, Spain. *Regional Environmental Change*, 16, 717-731.
- Mander, Ü., Helming, K., Wiggering, H. (2007). Multifunctional land use: meeting future demands for landscape goods and services. In: Mander, Ü., Wiggering, H., Helming, K. (eds) Multifunctional Land Use. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-36763-5_1
- Martín-López, B., Gómez-Baggethun, E., Lomas, P. L., & Montes, C. (2009). Effects of spatial and temporal scales on cultural services valuation. *Journal of environmental management*, 90(2), 1050-1059.
- Martín-López, B., Gómez-Baggethun, E., González, J., Lomas, P. & Montes, C. (2009). The Assessment of ecosystem services provided by biodiversity: Re-thinking concepts and research needs.
- Martín-López, B., Iniesta-Arandia, I., García-Llorente, M., Palomo, I., Casado-Arzuaga, I., Amo, D. G. D., ... & Montes, C. (2012). Uncovering ecosystem service bundles through social preferences. *PLoS One*, 7(6), e38970.
- McGinlay, J., Parsons, D. J., Morris, J., Graves, A., Hubatova, M., Bradbury, R. B., & Bullock, J. M. (2018). Leisure activities and social factors influence the generation of cultural ecosystem service benefits. *Ecosystem services*, 31, 468-480.
- Millennium Ecosystem Assessment (MEA) (2005). Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Island Press. <https://www.millenniumassessment.org/documents/document.356.aspx.pdf>.
- Nassauer, J. I. (1995). Messy ecosystems, orderly frames. *Landscape journal*, 14(2), 161-170.
- Oliveira, R., Dneboská, M. (2004): From landscape perception until public participation. How long is the way? - In: International Conference "From Landscape Knowledge to Landscaping Action, Bordeaux, France.
- Oteros-Rozas, E., Martín-López, B., López, C. A., Palomo, I., & González, J. A. (2013). Envisioning the future of transhumant pastoralism through participatory scenario planning: a case study in Spain. *The Rangeland Journal*, 35(3), 251-272.
- Oteros-Rozas, E., Martín-López, B., Fagerholm, N., Bieling, C., & Plieninger, T. (2018). Using social media photos to explore the relation between cultural ecosystem services and landscape features across five European sites. *Ecological Indicators*, 94, 74-86.
- Plieninger, T., Bieling, C., Fagerholm, N., Byg, A., Hartel, T., Hurley, P., ... & Huntsinger, L. (2015). The role of cultural ecosystem services in landscape management and planning. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 14, 28-33.
- Plieninger, T., Kizos, T., Bieling, C., Dû-Blayo, L. Le, Budniok, M.-A., Bürgi, M., Crumley, C. L., Girod, G., Howard, P., Kolen, J., Kuemmerle, T., Milcinski, G., Palang, H., Trommler, K. & Verburg, P. H.

- (2015). Exploring ecosystem-change and society through a landscape lens: recent progress in European landscape research. *Ecology and Society*, 20(2): 5.
- Plieninger, T., Dijks, S., Oteros-Rozas, E., & Bieling, C. (2013). Assessing, mapping, and quantifying cultural ecosystem services at community level. *Land use policy*, 33, 118-129.
- Pretty, J., Adams, B., Berkes, Fikret., de Athayde, SF., Dudley, N., Hunn, E., Maffi, L., Milton, K., Rapport, D., Robbins, P., Sterling, E., Stolton, S., Tsing, A., Vintinnerk, E., & Pilgrim, S. (2009). The Intersections of Biological Diversity and Cultural Diversity: Towards Integration. *Conservation and Society*, 7(2): 100-112s, doi: 10.4103/0972-4923.58642
- Rose, D. B. (2000). To dance with time: A Victoria River Aboriginal study. *The Australian Journal of Anthropology*, 11(2), 287-296.
- Santoro, A., Venturi, M., & Agnoletti, M. (2020). Agricultural heritage systems and landscape perception among tourists. The case of Lamole, Chianti (Italy). *Sustainability*, 12(9), 3509.
- Sarıtuğ, B. (2023). The Cult of Water in Turkish Belief Systems. *Valley International Journal Digital Library*, 1478-1489.
- Sarmiento, F.O. & Cotacachi, C. (2019). Framing cultural ecosystem services in the Andes: Utawallu as sentinels of values for biocultural heritage conservation in Understanding the Multiple Values associated with Sustainable Use in Socio-ecological Production Landscapes and Seascapes (SEPLS).
- Schirpke, U., Kohler, M., Leitinger, G., Fontana, V., Tasser, E., & Tappeiner, U. (2017). Future impacts of changing land-use and climate on ecosystem services of mountain grassland and their resilience. *Ecosystem Services*, 26, 79-94.
- Schirpke, U., Meisch, C. & Tappeiner, U. (2018). Symbolic species as a cultural ecosystem service in the European Alps: insights and open issues. *Landscape Ecology*. 33. 10.1007/s10980-018-0628-x.
- Schirpke, U., Altzinger, A., Leitinger, G., & Tasser, E. (2019). Change from agricultural to touristic use: Effects on the aesthetic value of landscapes over the last 150 years. *Landscape and Urban Planning*, 187, 23-35, <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2019.03.004>.
- Schirpke, U., Scolozzi, R., & Tappeiner, U. (2022). Not too small to benefit society: insights into perceived cultural ecosystem services of mountain lakes in the European Alps. *Ecology and Society*, 27 (1). <https://doi.org/10.5751/es-12987-270106>
- Schneider, P., & Popovici, L. D. (2019). Approaches for the implementation of water-related cultural ecosystem services in teaching programs on sustainable development. *Sustainability and the Humanities*, 267-289.
- Scott, D., Jones, B. & Konopek, J. (2007). Implications of climate and environmental change for nature-based tourism in the Canadian Rocky Mountains: A case study of Waterton Lakes National Park. *Tourism Management*, 28(2):570–579.
- Shougrakpam, D., Chaudhary, N., Goswami, R., & Gogoi, R. (2024). Conservation of Sacred Groves of Rajasthan through Folkloric Beliefs. *International Journal For Multidisciplinary Research*. <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i03.20673>.
- Smardon, R. (2021). Ecosystem services for scenic quality landscape management: A review. *Land*, 10(11), 1123.

- Smith, M., & Ram, Y. (2017). Tourism, landscapes and cultural ecosystem services: a new research tool. *Tourism recreation research*, 42 (1), 113-119.
- Smith, C.S. (2023). Affordances. In: Foundations of Interprofessional Health Education. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-33414-6_2
- Summers, J.K., Smith, L.M., Case, J.L., & Linthurst, R.A. (2012). A review of the elements of human well-being with an emphasis on the contribution of ecosystem services. *Ambio*,41(4):327-40.
- Sodhi, N. S., Lee, T. M., Sekercioglu, C. H., Webb, E. L., Prawiradilaga, D. M., Lohman, D. J., ... & Ehrlich, P. R. (2010). Local people value environmental services provided by forested parks. *Biodiversity and Conservation*, 19, 1175-1188.
- Soini, K., Vaarala, H., & Pouta, E. (2012). Residents' sense of place and landscape perceptions at the rural–urban interface. *Landscape and Urban Planning*, 104(1), 124-134.
- Swinton, S. M., Lupi, F., Robertson, G. P., & Hamilton, S. K. (2007). Ecosystem services and agriculture: Cultivating agricultural ecosystems for diverse benefits. *Ecological economics*, 64(2), 245-252.
- TEEB (2010). The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB): Mainstreaming the Economics of Nature: A synthesis of the approach, conclusions and recommendations of TEEB. https://teebweb.org/publications/teeb-for/synthesis/?utm_source=chatgpt.com
- Tempesta, T. (2010). The perception of agrarian historical landscapes: A study of the Veneto plain in Italy. *Landscape and Urban Planning*, 97(4), 258-272.
- Tengberg, A., Fredholm, S., Eliasson, I., Knez, I., Saltzman, K., & Wetterberg, O. (2012). Cultural ecosystem services provided by landscapes: Assessment of heritage values and identity, *Ecosystem Services*, 2, 14-26.
- Termorshuizen, J. W., & Opdam, P. (2009). Landscape services as a bridge between landscape ecology and sustainable development. *Landscape ecology*, 24, 1037-1052.
- Thiemann, M., Riebl, R., Haensel, M., Schmitt, T. M., Steinbauer, M. J., Landwehr, T., ... & Koellner, T. (2022). Perceptions of ecosystem services: Comparing socio-cultural and environmental influences. *Plos One*, 17(10), e0276432.
- Tveit, M., Ode, Å., & Fry, G. (2006). Key concepts in a framework for analysing visual landscape character. *Landscape research*, 31(3), 229-255.
- UNWTO Annual Report. (2013). Erişim adresi: <https://www.unwto.org/archive/global/publication/unwto-annual-report-2013>
- Vallés-Planells, M., Galiana, F., & Van Eetvelde, V. (2014). A classification of landscape services to support local landscape planning. *Ecology and Society*, 19(1).
- Van Berkel, D. B., & Verburg, P. H. (2014). Spatial quantification and valuation of cultural ecosystem services in an agricultural landscape. *Ecological indicators*, 37, 163-174.
- Van den Bosch, M., & Sang, Å. O. (2017). Urban natural environments as nature-based solutions for improved public health—A systematic review of reviews. *Environmental research*, 158, 373-384.

- Vikram, L., Bhardwaj, M., & Gopal, A. (2024). Challenges in Preserving the Revered Character of Sacred Groves of Udupi District, Western Ghats – Karnataka (pp. 355–373). Informa.
- Wang, J., Wang, K., Song, H., Ma, S., & Pang, D. (2024). Exploring the relationship between cultural ecosystem services and human well-being of Qiandao Lake in China: insights from tourists and residents. *Environmental Research Communications*. <https://doi.org/10.1088/2515-7620/ad4d43>
- Wartmann, F. M., & Purves, R. S. (2018). Investigating sense of place as a cultural ecosystem service in different landscapes through the lens of language. *Landscape and Urban Planning*, 175, 169-183.
- Yang, L., & Cao, K. (2022). Cultural Ecosystem Services Research Progress and Future Prospects: A Review. *Sustainability*, 14(19),11845.
- Yücesoy, G. E., Okmeydan, S.B., & Ekic, M. (2023). Somut Olmayan Kültürel Miras Unsuru Olarak Bahar Bayramı: Hidirellez. In: *Balkan 9th International Conference on Social Sciences (Edirne) Proceeding Book*, 899-910. Academy Global Publishing House.
- Xu, H., & Plieninger, T. (2022). Intangible Bonds: Cultural Ecosystem Services and Landscape Practices. *Landscape Architecture Frontiers*, 10(5): 4–7. <https://doi.org/10.15302/j-laf-1-010027>.
- Zoderer, B. M., Tasser, E., Erb, K. H., Stanghellini, P. S. L., & Tappeiner, U. (2016). Identifying and mapping the tourists' perception of cultural ecosystem services: A case study from an Alpine region. *Land use policy*, 56, 251-261.

EXTENDED SUMMARY

Affordances of Rural Landscapes in Providing Cultural Ecosystem Services: Socio-Cultural Contributions of Rural Areas

Rural landscapes, shaped by unique interactions between natural and cultural elements, provide diverse cultural ecosystem services (CES). CES comprise intangible benefits from ecosystems, including cultural identity, spiritual enrichment, recreation, education, heritage, and aesthetic appreciation. Despite their significance, these services face numerous threats such as unsustainable land-use practices, urban expansion, environmental degradation, and exclusionary spatial planning. Grounded in Gibson's affordance theory (1979), this study emphasizes that CES emerge dynamically through culturally mediated human-landscape interactions, rather than being fixed landscape properties. Thus, CES experiences vary significantly across ecological, socio-cultural, and demographic contexts.

Utilizing primarily Turkish examples alongside global references, this research systematically examines how distinct physical landscape characteristics—climate, geology, water bodies, vegetation, and land-use patterns—contribute uniquely to CES. Turkey, with its rich geographic and cultural diversity, illustrates multiple dimensions of CES identified in this study (see Table 1):

- **Climate:** The Mediterranean climate significantly shapes rural identity and heritage practices. Olive cultivation and viticulture in the Aegean and Mediterranean regions highlight CES through "traditional knowledge and practices," reinforcing cultural identity and heritage. Similarly, Sarıkamış (Kars) provides unique winter recreational opportunities like skiing, linking "recreation-ecotourism," "aesthetic appreciation," and "place attachment and identity."
- **Geological and Geomorphological Features:** Landscapes like Cappadocia (Nevşehir), Pamukkale (Denizli), and Köprülü Canyon (Antalya) offer culturally significant experiences under "aesthetic appreciation," "recreation," and "educational values." Such landscapes foster local identity, tourism, and are integral to sustaining both tangible and intangible heritage practices.
- **Water Elements (Blue Infrastructure):** The UNESCO-recognized Hıdırellez Festival in Anatolia exemplifies CES categories like "heritage value," "symbolic values," "social relations," and "spiritual values." Community gatherings and rituals around water strongly foster collective identity, social cohesion, and place attachment.
- **Vegetation:** Anatolian landscapes, with traditional agricultural areas like vineyards and olive groves, reflect CES through "traditional knowledge and practices," "heritage value," and "identity." Sacred groves and monumental trees across rural Turkey exemplify "spiritual and religious values," "symbolic value," and "inspirational contributions," strengthening spiritual and social ties with landscapes.
- **Land Use Patterns:** Diverse and mosaic land-use patterns, particularly in the Black Sea region (e.g., Kaçkar Mountains), enhance CES including "recreation-ecotourism," "aesthetic appreciation," and "place identity." These areas offer rich recreational, cultural, and educational opportunities, contributing significantly to local heritage conservation and identity formation.

Socio-cultural and demographic characteristics—age, gender, education, and cultural background—further shape CES experiences and perceptions. Older populations prioritize services such as "heritage value" and "spiritual values," whereas younger generations primarily engage in "recreational and aesthetic" experiences. Gender roles strongly influence perceptions, with women emphasizing "aesthetic," "symbolic," and "social relation" categories, thereby actively preserving local cultural traditions.

Despite these diverse potentials, CES remain threatened due to insufficient public awareness and limited stakeholder participation. The lack of inclusive spatial decision-making undermines landscape sustainability and weakens community ties to landscapes.

In this context, based on Turkey's diverse cultural and ecological landscapes, this study proposes integrative recommendations for enhancing CES sustainability:

- **Education and Awareness:** Increase public and stakeholder awareness on CES diversity, focusing on intangible cultural heritage preservation.
- **Participatory Approaches:** Foster inclusive planning processes, engaging local knowledge to strengthen "social relations" and "place attachment" within rural communities.
- **Context-specific Management:** Develop strategies sensitive to local ecological and cultural contexts, ensuring "traditional knowledge and practices," and heritage values remain integral to landscape management.
- **Interdisciplinary Research and Policy Integration:** Encourage interdisciplinary approaches, ensuring CES integration into landscape management and sustainable development policies.

Ultimately, this study, by explicitly utilizing CES categories defined in Table 1, provides a robust theoretical and practical framework for understanding and enhancing rural landscapes' cultural values. This integrative perspective highlights the critical role of CES in sustaining rural communities' cultural identity, ecological integrity, and overall well-being.

Keywords: *Ecosystem Services, Landscape Services, Affordance Theory, Context*